

General Trends In The Evolution Of Communication Models Under The Influence Of Information And Psychological Threats

B.M. AZIMOV.,

Associate Professor, Universiti of Military Security and Defense of the Republic of Uzbekistan

Abstract

The article examines the general trends in the evolution of communication models under the influence of information and psychological threats. It analyzes the impact of digital technologies, social media, artificial intelligence, disinformation, and information operations on modern communication processes. The study also proposes scientific recommendations for strengthening information security and improving the resilience of communication systems.

Keywords: information-psychological threats, communication model, information warfare, disinformation, psychological operations, information security, digital communication.

Axborot-Psixologik Tahdidlar Ta'sirida Muloqot Modellari Evolutsiyasining Umumiy Tendensiyalari Общие Тенденции Эволюции Моделей Коммуникации Под Воздействием Информационно-Психологических Угроз

B.M. AZIMOV.,

O'zbekiston Respublikasi Harbiy xavfsizlik va Mudofaa universiteti, dotsent

Б.М. АЗИМОВ.,

доцент Университета военной безопасности и обороны Республики Узбекистан

Annotatsiya

Mazkur maqolada axborot-psixologik tahdidlar ta'sirida muloqot modellarining evolyutsiyasi, ularning nazariy asoslari va zamonaviy axborot-kommunikatsiya muhitidagi rivojlanish tendensiyalari tahlil qilingan. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, raqamli platformalar va ijtimoiy tarmoqlarning keng qo'llanilishi natijasida muloqot jarayonlari yangi bosqichga ko'tarildi. Shu bilan birga, dezinformatsiya, propaganda, psixologik operatsiyalar, kibertahdidlar va sun'iy intellekt vositalari orqali amalga oshirilayotgan axborot ta'siri milliy xavfsizlik, harbiy boshqaruv va jamiyat barqarorligiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Maqolada mazkur tahdidlarning muloqot modellariga ta'siri kompleks tahlil qilinib, ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: axborot-psixologik tahdid, muloqot modeli, kommunikatsiya, dezinformatsiya, psixologik operatsiya, axborot urushi, axborot xavfsizligi, raqamli muhit, mediasavodxonlik.

Аннотация

В статье рассматриваются общие тенденции эволюции моделей коммуникации под воздействием информационно-психологических угроз. Проанализированы влияние цифровых технологий, социальных сетей, искусственного интеллекта, информационных операций и дезинформации на современные коммуникационные процессы. Особое внимание уделено вопросам обеспечения информационной безопасности и повышения устойчивости коммуникационных систем.

Ключевые слова: информационно-психологические угрозы, коммуникация, информационная безопасность, дезинформация, информационная война, психологические операции.

Jahonda raqamli texnologiyalarning tez sur'atlar bilan rivojlanishi axborot almashinuvi tizimini tubdan o'zgartirdi. Bugungi kunda axborot iqtisodiy, siyosiy va harbiy qudratning muhim tarkibiy qismiga aylanib, uni boshqarish va undan samarali foydalanish davlatlar milliy xavfsizligining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Shu bilan birga, axborot makonidan turli siyosiy, iqtisodiy va harbiy maqsadlarda foydalanish holatlari ham ortib bormoqda. Natijada axborot-psixologik tahdidlar nafaqat jamiyatning axborot xavfsizligiga, balki shaxs, davlat va harbiy boshqaruv tizimlarining barqarorligiga ham ta'sir ko'rsatuvchi omilga aylandi.

Zamonaviy muloqot modellari an'anaviy axborot uzatish shakllaridan farqli ravishda interaktiv, tezkor va global xususiyatga ega. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, mobil kommunikatsiyalar hamda sun'iy intellekt asosidagi axborot platformalari insonlar o'rtasidagi axborot almashinuvini yangi bosqichga olib chiqdi. Biroq ushbu imkoniyatlar bilan bir qatorda feyk axborotlar, dezinformatsiya, psixologik bosim, algoritmik manipulyatsiya va ommaviy ongga ta'sir ko'rsatish kabi xavflar ham yuzaga keldi.

So'nggi yillarda yuz bergan xalqaro mojarolar axborot maydoni jangovar harakatlar bilan bir qatorda mustaqil kurash muhitiga aylanganini ko'rsatdi. Axborot sohasida raqobatning kuchayishi natijasida kommunikatsiya modellari ham yangi talablar asosida rivojlanmoqda. Shu sababli axborot-psixologik tahdidlar ta'sirida muloqot modellarining evolyutsiyasini ilmiy jihatdan tadqiq qilish dolzarb ahamiyatga ega.

Axborot-psixologik tahdidlarning nazariy asoslari

Axborotlashgan jamiyat sharoitida axborot davlatlar qudratining muhim strategik resursiga aylandi. Axborot resurslariga egalik qilish, ularni qayta ishlash va tezkor tarqatish imkoniyatlari siyosiy, iqtisodiy hamda harbiy sohalarida ustunlikni ta'minlovchi omillardan biri hisoblanadi. Shu bois axborot maydonidagi raqobat yildan-yilga kuchayib, axborot-psixologik ta'sir vositalari takomillashib bormoqda.

Axborot-psixologik tahdidlar deganda inson yoki muayyan auditoriyaning ongi, ruhiy holati, qadriyatlari, ijtimoiy faolligi va qaror qabul qilish jarayoniga maqsadli axborot ta'siri orqali salbiy ta'sir ko'rsatishga qaratilgan harakatlar tushuniladi. Bunday tahdidlar ko'pincha harbiy, siyosiy, iqtisodiy yoki geosiyosiy maqsadlarga erishish vositasi sifatida qo'llaniladi.

Zamonaviy tahdidlar quyidagi xususiyatlarga ega:

yashirin va uzoq muddatli ta'sir ko'rsatishi;

tezkor tarqalishi;

sun'iy intellekt va raqamli platformalardan foydalanishi;

emotsional ta'sirning mantiqiy ta'sirdan ustunligi;

auditoriyaga individual yondashuv imkoniyati.

Axborot-psixologik ta'sirning asosiy vositalari sifatida ijtimoiy tarmoqlar, internet nashrlari, messenjerlar, videoplatformalar, bloglar va avtomatlashtirilgan raqamli tizimlar xizmat qilmoqda.

Muloqot modellarining rivojlanish bosqichlari

Kommunikatsiya nazariyasida muloqot modellari uzoq tarixiy taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan.

Birinchi bosqichda muloqot bir tomonlama axborot uzatish jarayoni sifatida qaralgan. Keyinchalik Klod Shennon va Uorren Uiverning axborot nazariyasi axborot uzatishning texnik xususiyatlarini ilmiy asoslab berdi. Keyingi davrda Garold Lassuell, Uilbur Shramm va boshqa olimlar muloqot jarayoniga ijtimoiy va psixologik omillarni ham kiritdilar.

Hozirgi raqamli muhitda esa muloqot modeli ishtirokchilarning doimiy o'zaro aloqasiga, tezkor fikr almashuviga va ko'p tomonlama axborot oqimiga asoslanadi. Axborot iste'molchisi endi faqat qabul qiluvchi emas, balki kontent yaratuvchi va tarqatuvchi sifatida ham ishtirok etmoqda.

Axborot-psixologik tahdidlar ta'sirida muloqot modellarining evolyutsiyasi

Raqamli kommunikatsiya vositalarining ommalashishi natijasida axborotni tarqatish tezligi keskin oshdi. Biroq bu jarayon dezinformatsiya, soxta axborot va manipulyativ kontentning ham keng tarqalishiga sharoit yaratdi.

Zamonaviy muloqot modellarida quyidagi o'zgarishlar kuzatilmoqda:
axborot tarqatish markazlashgan tizimdan tarmoqsimon tizimga o'tdi;
sun'iy intellekt asosida avtomatik kontent yaratish imkoniyatlari kengaydi;
axborot oqimini algoritmlar boshqarishi kuchaydi;
vizual va qisqa formatli axborot ustunlik qila boshladi;
auditorianing emotsional reaksiyasiga ta'sir qilish mexanizmlari rivojlandi.
Bu o'zgarishlar axborot-psixologik ta'sir samaradorligini sezilarli darajada oshirdi.

Zamonaviy axborot muhitida kommunikatsiya jarayonlarining xususiyatlari

Hozirgi kunda axborot oqimi uzluksiz va yuqori tezlikda amalga oshmoqda. Bir necha soniya ichida ma'lumot millionlab insonlarga yetib borishi mumkin. Bu esa axborotning haqqoniyligini tekshirish imkoniyatini qisqartirib, dezinformatsiya tarqalish xavfini oshiradi.

Kommunikatsiya muhitiga xos asosiy tendensiyalar quyidagilardir:

raqamlashtirishning chuqurlashishi;
mobil kommunikatsiyaning ustuvorligi;
ijtimoiy tarmoqlar ta'sirining ortishi;
sun'iy intellektdan keng foydalanish;
shaxsiylashtirilgan axborot tarqatish mexanizmlarining rivojlanishi;
axborot xavfsizligiga nisbatan talablarning kuchayishi.

Ushbu jarayonlar davlat boshqaruvi, harbiy soha, ta'lim, iqtisodiyot va ommaviy axborot vositalari faoliyatiga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda.

Strategik kommunikatsiya va axborot barqarorligi

Strategik kommunikatsiya bugungi kunda milliy xavfsizlikning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Uning asosiy vazifasi ishonchli axborotni tezkor yetkazish, aholi ishonchini saqlash, dezinformatsiya ta'sirini kamaytirish hamda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashdan iborat.

Axborot-psixologik tahdidlarga qarshi samarali kurashish uchun:

aholining mediasavodxonligini oshirish;
davlat organlarining ochiq axborot siyosatini rivojlantirish;
axborotni tekshirish mexanizmlarini takomillashtirish;
sun'iy intellekt yordamida feyk axborotlarni erta aniqlash;
harbiy xizmatchilar va davlat xizmatchilarida axborot immunitetini shakllantirish muhim ahamiyatga

ega.

Shunday qilib, axborot-psixologik tahdidlar sharoitida muloqot modellari an'anaviy shakldan raqamli, interaktiv va tarmoqsimon tizimga aylanib bormoqda. Bu esa kommunikatsiya nazariyasi va axborot xavfsizligi sohasida yangi ilmiy yondashuvlarni ishlab chiqishni talab etadi.

Zamonaviy qurolli mojarolarda axborot-psixologik tahdidlarning muloqot modellariga ta'siri

So'nggi yillarda dunyoda yuz bergan qurolli mojarolar shuni ko'rsatmoqdaki, axborot makoni harbiy harakatlar bilan bir qatorda mustaqil kurash maydoniga aylandi. Zamonaviy mojarolarda g'alaba nafaqat qurol-yarog' va harbiy kuch, balki axborot ustunligi, jamoatchilik fikrini shakllantirish va raqibning psixologik barqarorligiga ta'sir ko'rsatish bilan ham belgilanmoqda.

Axborot-psixologik operatsiyalar harbiy harakatlarni qo'llab-quvvatlash, aholi va shaxsiy tarkibning kayfiyatiga ta'sir qilish, raqibning qaror qabul qilish jarayonini murakkablashtirish hamda xalqaro jamoatchilik fikrini muayyan yo'nalishga burish kabi vazifalarni bajaradi.

Rossiya–Ukraina urushi tajribasida axborot kommunikatsiyalari

Rossiya–Ukraina urushi axborot sohasida raqobatning yangi bosqichini namoyon qildi. Tomonlar an'anaviy ommaviy axborot vositalari bilan birga ijtimoiy tarmoqlar, tezkor xabar almashish platformalari, raqamli xaritalar, sun'iy intellekt texnologiyalari va ochiq manbali razvedka (OSINT) imkoniyatlaridan keng foydalandilar.

Mazkur mojaroda axborot quyidagi vazifalarni bajardi:

aholini tezkor xabardor qilish;
harbiy harakatlar haqida ma'lumot tarqatish;
xalqaro auditoriya fikriga ta'sir qilish;
psixologik barqarorlikni saqlash yoki susaytirish;
dezinformatsiya orqali raqibni chalg'itish.

Bu jarayonlar kommunikatsiya modellarining an'anaviy shakldan tarmoqsimon, ko'p manbali va interaktiv modelga o'tganini ko'rsatadi.

Ijtimoiy tarmoqlarning roli

Facebook, Telegram, X, YouTube va boshqa raqamli platformalar axborot tarqatishning asosiy vositalariga aylandi. Ular orqali axborot bir necha daqiqa ichida millionlab foydalanuvchilarga yetib boradi.

Ijtimoiy tarmoqlarning ijobiy jihatlari:

tezkor axborot almashinuvi;
aholi bilan doimiy muloqot;
rasmiy ma'lumotlarni tez tarqatish;
jamoatchilik fikrini o'rganish imkoniyati.

Salbiy jihatlari:

feyk xabarlarining tez tarqalishi;
soxta akkauntlar faoliyati;
bot tarmoqlari orqali manipulyatsiya;
psixologik bosim va axborot hujumlari.

Sun'iy intellektning ta'siri

Sun'iy intellekt texnologiyalari axborot-psixologik operatsiyalarning yangi bosqichini shakllantirmoqda. Matn, tasvir, audio va videolarni avtomatik yaratish imkoniyati dezinformatsiya hajmini oshirish bilan birga, haqiqiy axborotni tekshirish jarayonini ham murakkablashtirmoqda.

Shu bilan birga, sun'iy intellekt feyk axborotlarni aniqlash, katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish va axborot xavfsizligini ta'minlashda ham samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Jadval 1

Axborot-psixologik tahdidlarning muloqot modellariga ta'siri

Tahdid turi	Kommunikatsiyaga ta'siri	Kutiladigan natija
Dezinformatsiya	Axborot ishonchliligini pasaytiradi	Noto'g'ri qaror qabul qilish
Propaganda	Jamoatchilik fikrini shakllantiradi	Ijtimoiy ta'sir kuchayadi
Feyk xabarlar	Ishonch inqirozini keltirib chiqaradi	Vahima va ishonchsizlik
Kibertahdidlar	Axborot tizimlarini izdan chiqaradi	Kommunikatsiya uzilishi
Psixologik operatsiyalar	Ruhiy barqarorlikka ta'sir qiladi	Moral holatning pasayishi

Axborot-psixologik ta'sir mexanizmi

Axborot manbai - Raqamli platforma - Ijtimoiy tarmoqlar - Maqsadli auditoriya - Psixologik ta'sir - Qaror qabul qilish - Xulq-atvor o'zgarishi

Axborot barqarorligini ta'minlash omillari

Axborot-psixologik tahdidlarga qarshi samarali kurashish quyidagi yo'nalishlarni qamrab olishi lozim:

strategik kommunikatsiyani rivojlantirish;
axborotni tezkor tekshirish tizimlarini joriy etish;
mediasavodxonlikni oshirish;
axborot xavfsizligi bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash;
sun'iy intellekt asosida monitoring tizimlarini rivojlantirish;
davlat organlari va ommaviy axborot vositalari o'rtasida hamkorlikni mustahkamlash.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, kelajakda muloqot modellari yanada raqamlashgan, intellektual va adaptiv xususiyatga ega bo'ladi. Shu sababli axborot-psixologik tahdidlarni barvaqt aniqlash va ularga qarshi kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqish milliy xavfsizlikning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, axborot-psixologik operatsiyalar endi faqat harbiy sohada emas, balki siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarda ham qo'llanilmoqda. Shuning uchun kommunikatsiya tizimlarining

barqarorligi nafaqat texnik himoya vositalari, balki aholining mediasavodxonligi, axborot madaniyati va tanqidiy fikrlash darajasi bilan ham belgilanadi.

Shu bilan birga, sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi axborot tarqatish va tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Biroq ushbu texnologiyalar soxta tasvirlar, audio va videolar (deepfake), avtomatlashtirilgan axborot kompaniyalari hamda algoritmik manipulyatsiyalar uchun ham qo'llanilishi mumkin. Bu esa axborot xavfsizligini ta'minlashda kompleks yondashuvni talab qiladi.

Xulosa

Axborot-psixologik tahdidlar zamonaviy muloqot modellari evolyutsiyasining asosiy harakatlantiruvchi omillaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi kommunikatsiya jarayonlarini tezlashtirdi, biroq axborot manipulyatsiyasi xavfini ham oshirdi.

Zamonaviy qurolli mojaralarda axborot ustunligi harbiy ustunlikning muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda. Sun'iy intellekt kommunikatsiya imkoniyatlarini kengaytirishi bilan birga, axborot-psixologik tahdidlarning yangi shakllarini ham yuzaga keltirmoqda. Axborot xavfsizligini ta'minlashda strategik kommunikatsiya, mediasavodxonlik va tezkor axborot tahlili ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda quyidagilarni taklif qilish mumkin

1. Axborot-psixologik tahdidlarni monitoring qilishning yagona milliy tizimini rivojlantirish.
2. Davlat va harbiy boshqaruv organlarida strategik kommunikatsiya bo'linmalarining salohiyatini oshirish.
3. Harbiy ta'lim muassasalari o'quv rejalariga «Axborot-psixologik xavfsizlik» va «Strategik kommunikatsiya» fanlarini kiritish.
4. Mediasavodxonlik va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan amaliy dasturlarni kengaytirish.
5. Sun'iy intellekt asosida dezinformatsiya va "deepfake" materiallarni aniqlash texnologiyalarini joriy etish.
6. Davlat organlari, ommaviy axborot vositalari va ilmiy muassasalar o'rtasida axborot xavfsizligi sohasidagi hamkorlikni kuchaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Почепцов Г.Г. Информационные войны. Киев, 2016.
2. Почепцов Г.Г. Информационно-психологические войны. Москва, 2008.
3. Тоффлер Э. Третья волна. Москва, 2004.
4. Клаузевиц К. О войне. Москва, 2020.
5. Шрамм У. Процесс массовой коммуникации. Москва, 1998.
6. O'zbekiston Respublikasining «Axborotlashtirish to'g'risida»gi Qonuni.
7. O'zbekiston Respublikasining «Kiberxavfsizlik to'g'risida»gi Qonuni.
8. O'zbekiston Respublikasi Milliy xavfsizlik konsepsiyasi.
9. NATO Strategic Communications sohasiga oid ilmiy to'plamlar.
10. Axborot xavfsizligi va strategik kommunikatsiyaga oid zamonaviy ilmiy maqolalar.

Internet manbalari

1. NATO Strategic Communications Centre of Excellence – <https://stratcomcoe.org>
2. UNESCO – <https://www.unesco.org>
3. International Telecommunication Union (ITU) – <https://www.itu.int>
4. United Nations – <https://www.un.org>
5. OECD Digital Policy – <https://www.oecd.org>
6. European Union Agency for Cybersecurity (ENISA) – <https://www.enisa.europa.eu>
7. NATO – <https://www.nato.int>
8. Council of Europe – <https://www.coe.int>
9. World Economic Forum – <https://www.weforum.org>
10. United Nations Development Programme (UNDP) – <https://www.undp.org>